

УДК 351.71:334.012

Залізнюк Вікторія Петрівна,

кандидат економічних наук, докторант
Таврійського національного університе-
ту ім. В. І. Вернадського, 02000, Київ,
вул. І. Кудрі, 33, тел.: (067) 407 79 97,
e-mail: v.zalizniuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7014-0207

Зализнюк Виктория Петровна,

кандидат экономических наук, доктор-
ант Таврического национального универ-
ситета им. В. И. Вернадского, 02000, Ki-
ev, ул. И. Кудри, 33, тел.: (067) 407 79 97,
e-mail: v.zalizniuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7014-0207

Zalizniuk Viktoriia Petrivna,

Candidate of Economic Sciences, Ph.D.
student of Taurian National University
named after V. I. Vernadsky, 02000, Kyiv,
Str. I. Kudri, 33, tel.: (067) 407 79 97, e-mail:
v.zalizniuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7014-0207

DOI: 10.32689/2617-2224-2018-15-5-89-97

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. Досліджено продовольчу безпеку країни в умовах кризи. Основними загрозами продовольчої безпеки України можна вважати політичні загрози, перевищення порогового рівня імпорту, диспропорція цін на продовольчому ринку, слабкий платоспроможний попит населення, слаборозвинена система аналізу, оцінки і прогнозування динаміки розвитку агропродовольчого ринку. Для підвищення рівня продовольчої безпеки країни необхідною умовою є державна політика, здатна забезпечувати стабільний розвиток вітчизняного агропромислового комплексу на тлі ризиків і загроз.

Визначено головні ризики, що загрожують стану продовольчої безпеки України в найближчій перспективі, а саме: збільшення частки посівних площ під технічні культури, що веде до зменшення частки посівних площ під продовольчі культури; відсутність аналогів імпортного устаткування і, як наслідок, зниження темпів модернізації ряду галузей агропромислового комплексу; недостатня розвиненість інфраструктури транспортування, руху товару і зберігання харчової продукції; макроекономічні чинники й коливання валютного курсу; зростання цін на матеріально-технічні засоби та енергоресур-

си; епізоотичні ризики, вияв яких найбільш імовірний у разі виникнення та поширення в країні осередків особливо небезпечних і карантинних хвороб тварин, пов'язаних у тому числі з імпортованими тваринами — переносниками збудників хвороб або з переміщенням збудників хвороб з території суміжних держав.

Зроблено висновок, що забезпечення продовольчої безпеки — це повне самозабезпечення, або підтримання критичного мінімуму рівня виробництва. Виявлені ризики продовольчої безпеки формують загрози, здатні призвести до недотримання граничних критеріїв продовольчої безпеки. Для забезпечення стійкості економічного розвитку потрібна реалізація заходів державного регулювання, спрямованих на стабілізацію та підтримку продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: безпека, заходи державного регулювання, криза, продовольча безпека, ризики.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Аннотация. Исследованы продовольственные безопасности страны в условиях кризиса. К основным угрозам продовольственной безопасности Украины можно отнести политические угрозы, превышение порогового уровня импорта, диспропорция цен на продовольственном рынке, слабый платежеспособный спрос населения, слаборазвитая система анализа, оценки и прогнозирования динамики развития агропродовольственного рынка. Для повышения уровня продовольственной безопасности страны необходимым условием является государственная политика, способная обеспечивать стабильное развитие отечественного агропромышленного комплекса на фоне рисков и угроз.

Определены основные риски, угрожающие состоянию продовольственной безопасности Украины в ближайшей перспективе, а именно: увеличение доли посевных площадей под технические культуры, что ведет к уменьшению доли посевных площадей под продовольственные культуры; отсутствие аналогов импортного оборудования и, как следствие, снижение темпов модернизации ряда отраслей агропромышленного комплекса; недостаточная развитость инфраструктуры транспортировки, товародвижения и хранения пищевой продукции; макроэкономические факторы и колебания валютного курса; рост цен на материально-технические средства и энергоресурсы; эпизоотические риски, проявление которых наиболее вероятно в случае возникновения и распространения в стране очагов особо опасных и карантинных болезней животных, связанных в том числе с импортированными животными — переносчиками возбудителей болезней или с перемещением возбудителей болезней с территории сопредельных государств.

Сделан вывод, что обеспечение продовольственной безопасности — это прежде всего полное самообеспечение, или поддержание критического минимума уровня производства. Выявленные риски продовольственной безопас-

ности формируют угрозы, способные привести к несоблюдению пороговых критериев продовольственной безопасности. Для обеспечения устойчивости экономического развития нужна реализация мер государственного регулирования, направленных на стабилизацию и поддержку продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: безопасность, меры государственного регулирования, кризис, продовольственная безопасность, риски.

THE STUDY OF THE FOOD SECURITY OF THE COUNTRY IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS

Abstract. The paper examines the country's food security in a crisis. The main threats to Ukraine's food security include political threats, excessive import thresholds, food price disparities, poor solvent demand of the population, underdeveloped system for analyzing, assessing and forecasting the dynamics of the agro-food market. To increase the level of food security of the country, state policy is a prerequisite, which can ensure the stable development of the domestic agro-industrial complex against the background of risks and threats.

The main risks that threaten the state of food security of Ukraine in the near future are identified, namely: an increase in the share of cultivated areas under technical crops, which leads to a decrease in the share of cultivated areas for food crops; the absence of analogues of imported equipment and, consequently, the reduction of the pace of modernization of a number of branches of the agro-industrial complex; insufficient development of the infrastructure of transportation, movement of goods and storage of food products; macroeconomic factors and fluctuations of the exchange rate; rising prices for material and technical resources and energy resources; epizootic risks, the manifestation of which is most likely to occur in the event of the emergence and spread in the country of cells of particularly dangerous and quarantine diseases of animals, including those with imported animals – carriers of pathogens or the movement of pathogens from the territory of adjacent states.

It is concluded that ensuring food security is first and foremost a complete self-sufficiency, or maintenance of a critical minimum level of production. The identified food security risks create threats that can lead to non-compliance with the food safety margin. To ensure the sustainability of economic development, implementation of state regulation measures aimed at stabilizing and maintaining food security of the country is necessary.

Security, measures of state regulation, crisis, food safety, risks. It is concluded that ensuring food security is first and foremost a complete self-sufficiency, or maintenance of a critical minimum level of production. The identified food security risks create threats that can lead to non-compliance with the food safety margin. To ensure the sustainability of economic development, implementation of state regulation measures aimed at stabilizing and maintaining food security of the country is necessary.

Keywords: security, measures of state regulation, crisis, food safety, risks.

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки України є найважливішою складовою національної безпеки країни, фактором збереження її державності та суверенітету, основним компонентом демографічної політики. Стратегічна мета продовольчої безпеки — забезпечити населення країни безпечною продукцією. Гарантією досягнення даної мети є стабільність внутрішнього виробництва, а також наявність необхідних резервів і запасів. Реалізація заходів, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки країни, пов'язана з певними ризиками, які можуть істотно її послабити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем продовольчої безпеки різних ієрархічних рангів, а також принципів, чинників, загроз її формування присвячено велику кількість праць вітчизняних науковців, зокрема О. Г. Білорус, В. І. Власов, П. Т. Саблук та ін. Проте можна стверджувати, що дане питання вимагає додаткових наукових досліджень, що і зумовило вибір теми наукової статті.

Метою статті є дослідження продовольчої безпеки країни в умовах кризи та визначення основних ризиків, що загрожують стану продовольчої безпеки України в найближчій перспективі.

Виклад основного матеріалу. Проблема продовольчої безпеки завжди посідає провідне місце у загальній національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою та передумовою соціальної та економічної стабільності держави.

Проблеми продовольчої безпеки потрапили в поле зору представни-

ків вітчизняної економічної науки порівняно недавно. Чинником виникнення і постійного посилення уваги до цих проблем є трансформаційна криза української економіки, яка охопила всі сфери і стала суттєвою перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку економіки і суспільства. Перший звіт про стан продовольчої безпеки в Україні було оприлюднено в 2007 році, коли спостерігалася загроза нестачі рибопродуктів, фруктів, олії та інших продуктів. Згідно з методикою визначення індикаторів продовольчої безпеки, нормальною вважають ситуацію, коли частка імпортованих продуктів не перевищує 30 %.

Задоволення потреб населення у продовольстві, в межах його купівельної спроможності, у 2017 році, як фактично у всі роки незалежності України, забезпечувалося, переважно, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Водночас по трьох групах продовольства частка імпорту традиційно перевищує встановлений 30 %-й граничний критерій для цього індикатора. Найвищий рівень імпортозалежності — майже 75 % — відмічався по групі “риба і рибопродукти”, оскільки 90 % імпортованих поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу [3].

Перевищення граничного критерію по групі “олії рослинні”, зумовлено імпортом тропічних олій (пальмова та кокосова олії займають понад 90 % імпорту), які користуються активним попитом у вітчизня-

них виробників харчової промисловості.

Імпортозалежність по групі “плоди та ягоди” пов’язана з ввезенням значних обсягів екзотичних плодів, культивування яких не властиве для України (банани, цитрусові, ківі тощо).

Проблема полягає також в тому, що багато вітчизняних продовольчих товарів виробляють з імпоротної сировини. Часто приховуються справжні обсяги імпорту, не враховується “сірий” імпорт, тому складно визначити об’єктивну ситуацію з небезпекою виникнення кризи. Частина імпортних продуктів харчування небезпечно зростає. Вступ України в СОТ збільшив частку продуктового імпорту.

Серед основних ризиків, що загрожують стану продовольчої безпеки нашої країни в найближчій перспективі, можна виокремити:

- збільшення частки посівних площ під технічні культури, що веде до зменшення частки посівних площ під продовольчі культури;
- відсутність аналогів імпортного устаткування і, як наслідок, зниження темпів модернізації ряду галузей агропромислового комплексу;
- недостатня розвиненість інфраструктури транспортування, руху товару і зберігання харчової продукції;
- макроекономічні чинники й коливання валютного курсу;
- зростання цін на матеріально-технічні засоби та енергоресурси;
- епізоотичні ризики, вияв яких найбільш імовірно в разі виникнення та поширення в країні осередків особливо небезпечних і карантинних хвороб тварин, пов’язаних у тому

числі з імпортованими тваринами — переносниками збудників хвороб або з переміщенням збудників хвороб з території суміжних держав.

Недостатнє бюджетне фінансування протиепізоотичних заходів з метою забезпечення засобами специфічної профілактики та діагностики хвороб тварин негативно позначається на стані тваринництва, на епідеміологічній ситуації в країні, а також на можливості забезпечення захисту населення від загальних для тварин і людини хвороб.

За наявності перелічених ризиків формуються загрози продовольчій безпеці, що призводить до недотримання граничних критеріїв продовольчої безпеки. Для забезпечення стійкості економічного розвитку потрібна реалізація заходів державного регулювання.

Соціально-економічна політика, яку проводить держава у сфері забезпечення економічної безпеки країни, має враховувати ризики і загрози, які можуть негативно вплинути на продовольчу безпеку.

До основних загроз продовольчої безпеки України можна віднести політичні загрози, перевищення порогового рівня імпорту, диспропорція цін на продовольчому ринку, слабкий платоспроможний попит населення, слаборозвинена система аналізу, оцінки і прогнозування динаміки розвитку агропродовольчого ринку.

Для підвищення рівня продовольчої безпеки країни необхідною умовою є державна політика, здатна забезпечувати стабільний розвиток вітчизняного агропромислового комплексу на тлі ризиків і загроз.

Сучасна макроекономічна ситуація ставить проблему продовольчої безпеки в пріоритет. Фактори забезпечення продовольчої незалежності та політики імпортозаміщення основних категорій продовольства загострилися внаслідок політичної ситуації, що склалася в нашій країні. Питання можливості забезпечення продовольчого суверенітету активно розглядалося останні кілька років [1].

Вирішення задач у сфері продовольчої безпеки і харчування вимагає наявності продовольства, його доступності, достатності та якості, а також забезпечення поліпшення раціону харчування. Правильне і збалансоване харчування сприяє розвитку людини; воно допомагає людині повною мірою реалізувати свій потенціал і використовувати можливості розвитку. Слід зазначити, що ефективно управління, політична стабільність та верховенство закону, а також відсутність конфліктів і громадянських заворушень, роблять свій внесок у досягнення усіх цих аспектів продовольчої безпеки.

У сфері сталого розвитку сільськогосподарських територій велику увагу треба приділити таким напрямкам, як державна фінансова підтримка соціальних програм у сільських поселеннях, здійснення аналізу та оцінки рівня безробіття і рівня реальних доходів сільського населення [2].

У зовнішньоекономічній сфері, в умовах зростаючого імпорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також поступового зниження залежності агропромислового комплексу від імпорту машин технологій, обладнання та інших ресурсів державна політика

повинна забезпечувати активне використання захисних заходів і ефективну роботу системи ветеринарного, санітарного та фітосанітарного контролю відповідно до міжнародних правил і стандартів, таким чином зовнішньоекономічна політика повинна проводитися з дотриманням критеріїв продовольчої безпеки.

З метою забезпечення безпеки харчової продукції необхідний моніторинг відповідності продукції (у тому числі імпортованої) вимогам законодавства України на всіх стадіях руху товару.

У сфері економічної доступності продовольства (зокрема її підвищення для всіх груп населення) особливу увагу треба приділяти заходам, спрямованим переважно на зменшення рівня бідності, забезпечення першочергової підтримки найбільш нужденних верств населення.

Для забезпечення фізичної доступності продовольства доцільно ефективно використовувати механізми підтримки регіонів, які недостатньо виробляють продовольства, або опинилися в екстремальних ситуаціях.

У напрямі поліпшення якості продукції, з метою вдосконалення системи забезпечення контролю та безпеки продуктів харчування на всьому шляху руху товару необхідно взяти заходів щодо створення сучасної організаційної структури контролю за якістю та безпекою продовольчої сировини і харчових продуктів, а також інструментальної та методичної бази [2].

Спільна робота всіх органів державної влади необхідна для забезпечення продовольчої безпеки країни.

Велику увагу необхідно приділити проблемам формування ефективних механізмів забезпечення продовольчої безпеки. Дані механізми доцільно розглядати як складові частини аналізу, оцінки та прогнозу соціально-економічного розвитку держави.

Роль забезпечення населення продовольчою продукцією в підтримці стабільності соціальної та економічної сфер, визначає значення проблеми продовольчої безпеки.

На сьогодні наша країна знаходиться в умовах економічної нестабільності, що веде до зростання цін і скорочення доходів населення. Вимушене переорієнтування споживачів на продовольчу продукцію, що є більш дешевою і менш поживною, призводить до негативних наслідків для працездатності й здоров'я людей.

Одним з найважливіших показників рівня економічного розвитку країни є рівень харчування населення. Забезпечення населення продовольством виступає як найважливіший фактор, який визначає параметри рівня соціального життя держави, державного устрою та життєздатності економічної структури.

Нестача продовольства, звичайно, виникає через війни, економічні кризи, стихійні лиха тощо. У зв'язку з цим виникає проблема забезпечення продовольством як для окремої людини, так і для держави. Продовольча та екологічна безпека тісно взаємопов'язані, оскільки на погіршення екологічної безпеки у світі значно впливає сільськогосподарська діяльність. Дана негативна тенденція, з одного боку, перешкоджає зростанню виробництва продукції як сировини

для продовольства, а з іншого — веде до виробництва продукції, забрудненої різними токсичними речовинами.

На сьогодні найгострішою проблемою в нашій країні є низька конкурентоспроможність сільського господарства.

Глобалізація, яка прагне до ринку з рівними для всіх можливостями, із загальними ресурсами, на даний момент показує свою неспроможність. Проблемою переговорів країн СOT щодо сільського господарства був конфлікт, при якому фермери США різко знизили собівартість сільськогосподарської продукції, отримавши субсидію близько 120 млрд дол. від Уряду, тим самим змусивши іноземних сільськогосподарських товаровиробників закрити своє виробництво через низьку рентабельність та неможливість конкуренції з американцями [3].

Державну економічну політику щодо продовольчої безпеки можна розділити на наступні сфери:

- швидка й адекватна реакція на зовнішні та внутрішні загрози стабільності ринку продовольчої продукції, забезпечення населення необхідними продуктами харчування;
- підтримка й розвиток вітчизняного агропромислового комплексу;
- ефективне міжнародне співробітництво у сфері продовольчої безпеки.

Звичайно, продовольча безпека розглядається з використанням цілого ряду індикаторів і критеріїв. Прикладом таких параметрів служить ступінь продовольчої залежності країни від імпоротної продукції, тобто самозабезпеченість продовольством, економічна й фізична доступність

продовольчої продукції для населення тощо.

Необхідне створення сприятливих умов з боку держави для підприємців малого та середнього бізнесу в зв'язку з виникненням великої кількості зовнішніх економічних загроз. Насамперед за рахунок низьких, а краще нульових, банківських кредитних ставок на кілька років, створення зон випереджального розвитку й вільних економічних зон, зі створенням пільгових податкових умов, сприятливих для припливу інвестицій.

Перераховані заходи посприяють вирішенню проблеми імпортозаміщення продовольчих товарів на товари вітчизняних виробників. Рішення проблем продовольчої безпеки України вимагає прийняття цілого пакета заходів. По-перше, потрібна модифікація системи соціально-економічного планування. Для цього необхідна реалізація системних взаємопов'язаних дій за різними сферами. По-друге, з метою використання власної сільськогосподарської техніки й сучасного устаткування, потрібен розвиток вітчизняного промислового комплексу. По-третє, державна допомога сільськогосподарським виробникам, встановлення заборони на нецільове використання сільськогосподарських земель, а також сприяння в їхньому розвитку, в тому числі за рахунок залучення приватних фермерів. По-четверте, потрібно зниження тарифів на паливо та енергоносії, а також модернізація електростанцій. По-п'яте, доцільно створення державних торгових підприємств з часткою ринку 5–10%. Така міра дозволить використовувати

ринкові механізми для контролю ритейлерів. По-шосте, рекомендується вжити заходів щодо відродження системи підготовки кадрів у сфері торгівлі [2].

Забезпечення фінансової та економічної стабільності сільського господарства також є не менш важливим завданням. Для вирішення цього завдання необхідний безперервний аналіз та оцінка цінового співвідношення між сільськогосподарським сектором та іншими секторами економіки, крім оперативного реагування на зовнішньополітичні зміни для своєчасного вжиття заходів щодо забезпечення рентабельності виробництва молока, м'яса, зернових культур, цукру та інших продовольчих товарів, які є життєво важливими.

Висновки. Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки — це передусім повне самозабезпечення, або підтримання критичного мінімуму рівня виробництва. Виявлені ризики продовольчої безпеки формують загрози, здатні привести до недотримання граничних критеріїв продовольчої безпеки. Для забезпечення стійкості економічного розвитку потрібна реалізація заходів державного регулювання, спрямованих на стабілізацію та підтримку продовольчої безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Саблук П. Т.* Глобалізація і продовольство: [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 632 с.

2. *Сеперович Н.* Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення [Електронний ресурс] / Н. Сеперович, О. Шевцов. — Режим доступу : http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12/
3. *Спільне* обстеження продовольчої безпеки, вересень 2017 року: Основні висновки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://fscluster.org/sites/default/files/documents/ukr_fslc_joint_food_security_assessment_gca_ngca_12_09_2017_0.pdf

REFERENCES

1. *Sabluk P. T.* (2008), *Hlobalizatsiia i prodovol'stvo* — Globalization and food], Kyiv, Ukraine.
2. *Seperovych N., Shevtsov O.* (2012), *Food security in Ukraine: state, problems, solutions*, Available at: http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12/
3. *Joint Food Safety Survey, September 2017: Key Findings*, Available at: http://fscluster.org/sites/default/files/documents/ukr_fslc_joint_food_security_assessment_gca_ngca_12_09_2017_0.pdf